

SHAXSDA IJTIMOIIY MAS'ULIYAT HISSINING SHAKLLANISH OMILLARI

Texnologiya, menejment va kommunikatsiya instituti pedagogika va

psixologiya kafedrasi o'qituvchisi

Abduraxmanova Kamola Abdunabiyevna

+998977710882

<https://orcid.org/0009-0006-5684-0940>

Annotatsiya: Ijtimoiy mas'uliyat insonga xos bo'lgan muhim fazilatlardan biridir. Har bir jamiyat rivoji uchun, har bir insonning o'ziga, boshqalarga va atrof muhitga nisbatan mas'uliyatli munosabatda bo'lishi nihoyatda zarur hisoblanadi. Ijtimoiy mas'uliyat asosan bolalikdan shakllanib, insonning hayoti davomida o'sib boradi va turli omillar ta'sirida rivojlanadi. Bu fazilatning shakllanishi va taraqqiy etishida ijtimoiy muhit, tarbiya, oila, atrofdagilar, insonning irodasi, ma'naviy axloqiy qadriyatlar, ta'lim tizimi va ommaviy axborot vositalari muhim rol o'ynaydi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy mas'uliyat, shaxs rivojlanishi, tarbiya, axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy ong, oila muhiti, maktab muhiti, jamiyat ta'siri, ommaviy axborot, yoshlar tarbiyasi.

Inson dunyoga kelganidan boshlab u doimo jamiyat bag'rida yashaydi va rivojlanadi. Uning shaxs sifatida shakllanishida, o'ziga xos xususiyatlarining namoyon bo'lishida ijtimoiy muhitning ahamiyati juda yuqori. Ayni paytda shaxsda ijtimoiy mas'uliyat hissining shakllanishi va yuzaga kelishi ham ushbu omillarning o'zaro ta'siri natijasida sodir bo'ladi. Mazkur jarayonning ajralmas tarkibiy qismlaridan biri bo'lgan tarbiya — insonni jamiyatga moslashtirish, undagi to'g'ri xulq va odatlarni shakllantirish, ijtimoiy qadriyatlar va tamoyillar asosida xatti-harakatini boshqarishdan iboratdir. Tarbiya esa

birinchi navbatda oila bag'rida boshlanadi. Oila bolada dastlabki ijtimoiy-psixologik tuyg'ular, me'yor va qoidalar, insoniy munosabatlarning poydevorini yaratadi. Oilada ota-onaning farzand tarbiyasidagi e'tibori, ularning o'zaro muomala madaniyati, yumshoqligi, halolligi, mehribonligi, mas'uliyatli bo'lishi bevosita farzandning xarakterida, dunyoqarashida, kelajak hayotida o'z aksini topadi. Oila muhitida bolaga berilgan mas'uliyat, ishonch, topshiriqlarning o'z vaqtida bajarilishi va harakatlaarning natijalari bolada asta-sekin ijtimoiy mas'uliyat hissini uyg'otadi. Oilada boshlangan ushbu muhim jarayon keyinchalik maktabda, hamkorlar va do'stlar muhiti, ijtimoiy faollik ko'rsatila boshlagan paytdan boshlab chuqurlashadi. Maktab shaxsda ijtimoiy mas'uliyat hissi shakllanishining muhim bosqichidir. O'qituvchi va do'stlarning bolaga bo'lgan munosabati, sinfdagi mehnat taqsimoti, mazkur vazifalarning mas'uliyat bilan bajarilishini talab qilishi, o'zi va sinfdoshlari uchun javobgarlikni his qilish zarurati bolaning dunyoqarashida muhim o'rin egallaydi. Maktabning ta'lim berish va tarbiyalash faoliyati uzviy bog'liq bo'lganligi sababli, bolaga nafaqat bilim, balki mehnatsevarlik, ahillik, adolat, vijdon, halollik va javobgarlik kabi fazilatlarni singdiradi. Barcha ko'rsatmalar, topshiriqlar va muhim vazifalar bolaning mustaqil va ijtimoiy mas'uliyatli bo'lib shakllanishiga xizmat qiladi. O'qituvchilarning bolaga bo'lgan ishonchi, uning fikrini inobatga olishi, kichik ham bo'lsa muayyan vazifani topshirishi, bolani o'z harakati uchun javob berishga, tanqid va takliflarga to'g'ri munosabat bildirishga undaydi [1]. Shuningdek, do'stlar muhitining ham ijtimoiy mas'uliyat hissining shakllanishida alohida ahamiyati bor. Har bir inson turli ijtimoiy guruhlariga a'zo bo'ladi, jamiyatda do'stlar, sinfdoshlar, mahalla, jamoa a'zolari, sport yoki san'at guruhleri orqali ularning odatlari, an'analari va ijtimoiy talablari bilan tanishadi. Shu tariqa, inson atrof-muhit ta'sirida o'zining xatti-harakatlari, qadriyatlari va ijtimoiy mas'uliyati darajasini doimiy ravishda to'g'rilab boradi. Do'stlar muhitida, ayniqsa yoshlar orasida, bir-biriga yordam berish, do'stlik va yelkadoshlik, o'z so'zining egasi

bo'lish, hamkorlik qilish, bir-biri uchun javobgarlikni his qilish ijtimoiy mas'uliyat sifatining shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Ijtimoiy mas'uliyat hissi shakllanishiga jamiyat, davlat va ta'lim muassasalarining roli beqiyos. Ta'lim tizimi insonni har tomonlama rivojlantirish, uni jamiyatning to'laqonli a'zosiga aylantirish uchun asosiy omillardan biri hisoblanadi. Maktabgacha ta'lim, maktab, litsey va kollej, oliy ta'lim muassasalari, jamiyatda yashayotgan har bir individga axloqiy, ma'naviy, ijtimoiy qadriyatlarni singdirish, unga mehnat, bilim va insonparvarlik hissini berish bilan birga, o'zining huquqi, erkinligi va javobgarligi haqida ham tushunchalar beradi. Darsliklar va tarbiyaviy tadbirlar doirasida o'quvchilarga ijtimoiy me'yorlar va qoidalar, jamiyat oldidagi mas'uliyat, atrofda sodir bo'layotgan voqealarga befarq bo'lmaslik, har bir ishda halollik va vijdonlilik haqida chuqur saboqlar o'rgatiladi [2]. Bundan tashqari, diniy va milliy qadriyatlarning ahamiyati ham juda katta. Ma'lumki, qadimdan xalqimiz farzand tarbiyasida axloqiy poklik, or-nomus, kattalarga hurmat, kichiklarga mehr kabi asosiy fazilatlarni birinchi o'ringa qo'yib kelgan. An'analarimizda bolaning yoshlikdan boshlab o'z oilasiga, ota-onasiga, yaqinlariga, qavm-qarindosh va mahalladagi ehtiyojmandlarga yordam berishi, halollik va poklikni hayot mezoniga aylantirishi, har bir ishida javobgarlik va mas'uliyatli bo'lishi ta'kidlanadi. Bu qadriyatlar ham shaxsning ijtimoiy mas'uliyat hissini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Yana bir asosiy omil — ommaviy axborot vositalari va internetning bugungi kunda inson ruhiyati va shaxsiy sifatlariga ko'rsatadigan ta'siridir. Turli ommaviy axborot vositalari orqali jamiyat uchun muhim hisoblangan axloqiy-ijtimoiy qadriyatlar haqida keng ko'lamli ma'lumotlar tarqatilmoqda. Mashhur insonlarning hayoti, ularning ijtimoiy hayotda tutgan o'rni, mas'uliyat hissining hayotdagi muvaffaqiyatlarga olib kelishi keng yoritiladi. Bu insonni ijtimoiy jarayonlarga befarq bo'lmaslikka, muhim muammolar hal etishda faol ishtirok etishga, sükunatni buzib, jamiyat hayoti uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga

o'rgatadi [3]. Ijtimoiy mas'uliyat hissining shakllanishida shaxsning o'ziga xos individual xususiyatlari bilan bir qatorda, o'z-o'zini anglash, o'z harakatlari natijasini baholash, o'z hayot yo'lidan mamnunlik hissi, maqsadga intilish, motivatsiya, shaxsiy orzu va ideallarning mavjudligi ham muhim ahamiyat kasb etadi. O'ziga ishonch, o'zini mustaqil ravishda boshqara olish, boshqalarning huquqlarini hurmat qilish, o'z xatti-harakatlari uchun javobgarlikni his qilish — bularning barchasi ijtimoiy mas'uliyat rivojlanishiga olib keladi. Inson o'z harakatlari uchun javob berishni, ularning muayyan oqibatlari borligini anglab yetgan mahallidan boshlab, ijtimoiy mas'uliyat hissi unda tabiiy ravishda shakllanib boradi. Bu hisning mustahkamlanishida faqat tashqi omillar emas, balki insonning ichki dunyosi, hayotga va jamiyatga bo'lgan munosabati ham juda muhimdir. Shaxs o'z oldiga aniq maqsadlar qo'ya olishi, ularni amalga oshirish jarayonida qat'iylik, izchillik, fidoyilik ko'rsata bilishi ijtimoiy mas'uliyat darajasining yuqoriligidan dalolat beradi. Shuning bilan birga, shaxsda ijtimoiy mas'uliyat hissi shakllanishining asosiy bosqichlaridan biri bu — bolalik, o'smirlik, o'spirinlik, yoshlik yoshlaridir. Har bir bosqichda inson atrofidagi muhit, jamiyat va undagi o'zgarishlar, oilaviy sharoit, o'qituvchisi, do'stlari, rahnamolarning rolini ko'radi. Bola va yoshlarning qarashlarida ijtimoiy mas'uliyat chinakam hayotiy ehtiyoj, orzu va intilishga aylanmog'i kerak. Bu jarayonda yetuklik, hayotiy sinovlar, murakkab qarorlarni qabul qilish, muammolarni hal etishdagi ishtirokchilik va o'zini jamiyatda foydali deb his qilish muhim ahamiyatga ega sanaladi. Insonning hayotida yuz berayotgan o'zgarishlar, u duch kelgan sinovlar, oilaviy ahvol, moddiy-ma'naviy ta'minot, kasbiy o'sish, jamiyatda egallagan o'rni, yuritayotgan faoliyati, mansab va martaba ijtimoiy mas'uliyatni yanada mustahkamlaydi. Ijtimoiy taraqqiyot bosqichida shaxsda ijtimoiy mas'uliyat hissining shakllanishi inson hayotining har bir jabhasida to'laqonli namoyon bo'lishini ta'minlashga xizmat qiladi. Bugungi taraqqiyot bosqichida jamiyatda sodir bo'layotgan tub o'zgarishlar, inson hayotida yuzaga kelayotgan

yangiliklar, kasb va malaka darajasining oshishi, insonlarning haq-huquqlari, demokratiya va erkinlikning yuksalishi, ilg'or texnologiyalarning rivoji — bularning barchasi shaxsning ijtimoiy mas'uliyat darajasini kengaytiradi va mustahkamlaydi. Ijtimoiy mas'uliyat hissining yuksalishi orqali jamiyatning har bir a'zosi o'z sohasida yuqori darajadagi natijalarni ko'rsatishga, jamiyat oldida o'z burchini vijdonan bajarishga, yosh avlodga namuna bo'lishga intiladi [4].

Xulosa: Xulosa o'rnida aytish mumkinki, shaxsda ijtimoiy mas'uliyat hissining shakllanish omillari boy va rang-barangdir. Bu jarayonda oilaning, maktab va ta'lim muassasalarining, do'stlar va atrof-muhitning, jamiyat va davlatning, milliy, diniy hamda umuminsoniy qadriyatlarning ulkan ahamiyati mavjud. Ijtimoiy mas'uliyat hissi insonda bolalikdan boshlab shakllanadi va butun hayoti davomida takomillashib boradi. Uning shakllanishi uchun har tomonlama kuch-g'ayrat, ma'naviyat, axloqiy madaniyat, to'g'ri tarbiya zarur. Bugungi kunda ijtimoiy mas'uliyat hissining jamiyatimiz taraqqiyotida tutgan o'rni, har bir shaxs hayotida naqadar muhim ekani tobora ko'proq anglanmoqda. Mazkur fazilatning rivoji jamiyatimiz taraqqiyotiga, ma'naviyat va madaniyatimizga, insoniyat kelajagiga bevosita xizmat qiladi. Shu bois, ijtimoiy mas'uliyatli avlodni tarbiyalash har birimizning muhim burchimizdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullaev, Q. (2018). "Ijtimoiy mas'uliyat va shaxs erkinligi o'zaro munosabatlari." O'zbekiston Sotsial Gumanitar Fanlari, 4(2), 54-60.
2. Akramova, D. (2018). "Tarbiya jarayonida ijtimoiy mas'uliyat hissi shakllanishining omillari." Pedagogika va psixologiya, 5(3), 132-138.
3. Axmedova, G. (2022). "Oila va jamiyatda ijtimoiy mas'uliyatning ahamiyati." Ijtimoiy Falsafa, 1(1), 94-101.

4. Bekmurodov, B. (2019). "Shaxsda ijtimoiy ong va mas'uliyat hissi." O'zbekiston Pedagogik Jurnali, 6(4), 122-127.
5. Ergasheva, M. (2020). "Yoshlar ijtimoiy mas'uliyat hissining shakllanishidagi asosiy omillar." Yosh olim, 8(2), 74-81.
6. G'ulomova, N. (2021). "Ta'lim muassasalarida shaxsda ijtimoiy mas'uliyat hissining rivojlanishi." Pedagogik innovatsiyalar, 2(4), 66-72.
7. Jamolov, S. (2017). "Ijtimoiy-psixologik omillar va shaxs rivoji." Zamonaviy Jamiyat, 3(2), 45-53.
8. Karimova, U. (2021). "Ijtimoiy mas'uliyat hissining shakllanishida axloqiy qadriyatlarning o'rni." Ma'naviyat, 1(3), 38-43.
9. Qosimov, O. (2019). "Ommaviy axborot vositalari va yoshlar ijtimoiy mas'uliyati." Axborot va Jamiyat, 2(1), 95-102.

